

GURE IRITZIZ

JOSEBA JAKA GOGOAN

EUSKAL KULTURGINTZAZ ZENBAIT GOGOETA

Apirilaren 16an Joseba Jakaren heriotzaren berri jakitean, euskaingintzako eta euskal kulturgintzako jende asko eta asko geratu zen zur eta lur, bereziki beraren hurbileko lankideak eta lagunak. Gauza nabaria izan zen hori ondoko egunetako hainbat laguneren adierazpenetan, eta hilaren 20an Aizkorriren magalean eta hurrengo egunean Donostian egindako omenezko eta oroitzapenezko ekitaldietan.

Baina konmozioak ez zuen lur jota utzi jendea, eta bere halakoa izan zen erreakzioa. Aurrera egin beharra dago eta hark irekitako bideari, eragindako dinamikari eta abiatutako proiektu eta enpresei etenik gabe heldu beharra: horixe izan zen alde guttiatiko mezua. Lankideek eta lagunek aurrenik, euskal kultur-

gintzako jende askok horiekin batera, bere erantzukizuntzat hartu du Josebak bultzaturiko euskal kulturako proiektu handia. «*Denon artean eratu duguna denon artean behar dugu aurrera atera*», aldarrikatu zuen Beundeko ekitaldian Joxe Mari Sorsek, Josebaren lankide hurbilenetakoak, enpresaren eta bertako langileen izenean, desafioari erantzuteko horien gertutasuna eta bizkortasuna nabarmenduz; eta han bildutako guztiei gogorarazi zien, bakoitzak eta guztiek eutsi beharra euskal kulturagintzan aurrera eramandako proiektu handi eta zabalari: «...*Proiektu honen handitasuna, azken batean, hemen zaudeten guztion eta euskaltzale guztien apoioak egin du posible. Aurrerantzean ere, zuen solidaritasuna behar dugu*», zioen berak.

Hainbat burutazio baliozko agertu zen egun haietan komunikabideetan ere, euskal kulturagintzaren hariak lotu eta dinamika aritu nahian. Aukera egokia eskaini digu Joseba Jakaren e reduak euskal kulturagintzari buruzko gogoeta zabaltzeko eta garrantzizko jarraibide zenbait nabarmentzeko.

*Jakin*ko erredakzioak, hari eskerronezko eta mirespenezko aitortpena egin ondoren, orduko konmozio latza gaindituz eta ondorengo erreakzio bizkor eta kementsuaz poztuz, euskal kulturagintzaren aurrerabideari begira bere burutazio batzuk gaineratu nahi ditu. Gogoeta nagusi batzuk biltzea eta jaulkitzea da idazki honen helburua, Joseba gogoan dugula.

EUSKAL HERRIAREN KULTURAZKO AUTODETERMINAZIOA

Arestim «aitaren etxea» eraikitzearen sinboloa erabili du batek, hil berriaren proiektu eta lanaren zentzua definitzeko: Euskal Herria eraikitzea, alegia; herrigintzari begira ulertu baitzuen berak euskal kulturagintza, eta uste baitzuen kulturagintzarik gabe ez dagoela herrigintzarik.

Euskal Herria eraikitzeko funtsezkoa da burujabetza, bere buruaren jabe izatea, bere nortasunaz jabetuz eta bere indarren jabe izanez. Zuzeneko ondorioa du horrek euskal kulturagintzarako: beti irekia egon behar du mundu zabalari, baina bere buruaren baieztapena egin behar du, hasteko, euskal kultu-

rak, arrotzaren mirespen zozoa eta bertakoaren gutxiespen le-loan erori gabe. Badakigu txikia dela euskal kulturaren munda, xumeak direla horren produkzioa eta kontsumoa, larria dela horren biziraupenaren arazoa. Baina bere buruarekiko konfiantza suspertu edo sendotu beharra dauka horrek. Euskal kulturaren galtzailearen sindromea alde batera utzi eta irabazlearen erabakimena behar dugula aldarrikatu zuen eta erakutsi Joseba Jakak.

Konfiantza, ordea, ez da aldarrikatzen, landu egiten da, etsipenera garamatzaten elementuei aurre eginez, eta geure nortasuna defendatzeko eta garatzeko beharrezko ditugun baliabideak sortuz eta indarrean ipiniz. Horixe da nor bere buruaren jabe izatearen beste alderdia, guttiz garrantzizkoa: bakoitzak bizitzeko eta garatzeko behar dituen tresnak bere eskutik edukitzea, inoren menpekotasunetik alde eginez.

Azken aldian sarritan salatu izan da, eta seguruenik arrazoiz, Euskal Herriko kultur industriak duen ahulezia, neurri oso handian kanpokoaren menpean dagoelako. Askoz larriagoa da hori, jakina, euskal (euskarazko) kulturagintzari begiratzen badiogu. Zenbaki honek berak honela erakusten du testuliburu kasua aztertuz. Salaketa horrek, ordea, ez ditu ezkutatu behar euskalgintzan eta euskal kulturagintzan aspalditxoko urteotan erakutsitako ekimen soziala eta horrek izan dituen lorpen garrantzizkoak, kultur azpiegiturak eratzen eta finkatzen. Euskal kulturako hainbat sailetan nabari izan da ekimen sozial bizia eta ahalegin eutsia, kultur erakundeak sortu eta finkatzeko, ekimen eta sormen pertsonalen pizgarri eta euskarri ere izango direnak: eskolan eta irakaskuntzan, komunikabideetan, euskararen irakaskuntzan, liburugintzan eta edizioetan, antzerkian eta bestelako zenbait adierazpen kulturaletan, euskararen korpusa lantzeko alorrean, euskarari eta euskal kulturari teknologia berriak aplikatzeko eremuan, euskal kulturako sektore profesioaletan, euskararen aldeko eragintza sozialean. Horieta-ko batzuk xumeak dira, beste batzuk handiagoak; batzuk hauskorak dira, beste batzuk finkoago eratuak. Denak dira aintzakotzat hartzekoak, dinamika sozio-kultural bizia eta zentzuzkoa erakusten duten neurrian: lan-taldeak eta mintegiak, hiz-

kuntz zerbitzuak eta zentro kulturalak, kultur elkarteak eta konfederazioak, liburu-dendak eta banaketa-zerbitzuak, kultur enpresak eta fundazioak, kulturako kooperatibak eta elkarte profesionalak. Hutsetik hasita, mila modutako eragozpeni aurre egingenez, sarritan erdarazkoen konkurrentzia desorekatu eta biziaren plazara irtenez, herri-ekimenak irabazitako desafioak dira horiek denak, harrotzeko eta konfiantza hartzeko modukoak.

«Ezina ekinez egina» filosofiaren gain eta militantzi izpirituz eta gaitasun profesionalaz lortuak dira horiek gehienak. Filosofia horrekintxe eta bide horretatixe jardun zuen Joseba Jakak, eta lorpen guztiz garrantzizkoak utzi dizkigu euskal kulturako enpresa-munduan. Alor asko dauka euskal kulturak irabazteko, bere eskuetan hartzeko, maila handiak igotzeko. Bidea seinalata dago.

Nork bere burua bere kontzientziaren erdigunean ipintzea eskatzen du askatasunak; bazterrean geratu gabe. Horrelako afirmazioaren gain ireki behar du euskal kulturaren munduak kultura unibertsalaren mundu zabalera, konplexurik eta beldurrik gabe, zelai zabal horretan bere jokoa jokatzeko. Ez daukagu zertan neurtzen ibili beharrik «kultura handiak» deitzen ditugun horiekin; aski dugu geure mailan eta tamainan Euskal Herriaren afirmaziorako eta garapenerako geure kultur baliabideak lantzea eta geure eskuetan edukitzea. Aski da, eta asko da, jakina.

KULTURGINTZAREN AUTONOMIA

Euskal kulturak bere autonomia bilatu behar du euskal herrigintzaren barruan, bere eremu propioa eta librea eratuz. Sarritan kultura zer politikoaren bazterreko eta azkeneko kapitulua izan ohi da; eta zer ekonomikoaren menpean egon ohi da, senide pobre gisa. Baina kultura ezin da ulertu mundu politiko edo ekonomikoaren azpiko kategoria soiltzat, etengabe horre n menpeko; bere eremua eratu behar du kulturgintzaren munduak, mundu politiko eta ekonomikora ere zabalduko dena. Kultur munduaren autonomia baieztatuz, ez dugu kulturak apolitikoa eta lege ekonomikoetatik apartekoa izan behar due-

nik adierazi nahi; hiru munduek, politikoak, ekonomikoak eta kulturazkoak, etengabeko elkarreraginean behar dutela uste dugu.

Euskal kulturgintzako munduak bere eremua sortu beharra dauka, non bakoitzak ez baitu derrigorrez halako talde ideologiko edo alderdi politiko jakin batekin identifikatu beharrik, aintzakotzat hartu ahal izateko, alde batetik, eta automatikoki baztertua geratzeko arriskuarekin, beste aldetik. Eta kulturgileen edo kulturako langileen afiliazio politiko edo kidetasun ideologiko eta inplikazio sozio-politiko ezberdinen gain, bere eremu zabal eta irekiaren premia du euskal kulturaren munduak, bere plataforma eta bere azpiegitura propioak eta indartsuak eratu ahal izateko. Ezaguna da, azken urte luzeetan sarritan identifikazio politikoa erreferentzia bakar edo guztiz nagusi bihurtu dela gure artean, edonor jendaurrean eta sozialki situatzeko. Bada garaia, kulturazko erreferentzia zuzenekoa-ren substantibotasuna —ez adjektibotasuna— tinko erebindikatzeke.

Zer politikoari buruz autonomo izanik, kultur politika definitu behar du euskal kulturgintzako munduak, kulturalismoari ihes eginez. Horrela bakarrik eduki ahal izango du bere itzala eta eragina erakunde publiko eta politikoen aurrean. Horrek ez du esan nahi euskal kultur munduaren homogenizazio «totalizatzailearik», oro-hartzailearik. Euskal kultur proiektu politikoak e re ezberdinak izan daitezkeelako. Baina zalantzarik gabe, plataforma eta eremu bateratuak bilatzeko garaia da euskal kulturgintzan.

Kulturgintzak ez dio, bere aldetik, perspektiba ekonomikoari ihesik egin behar, ezta kontsumo-planteamenduari ere. Areago, bere planteamendu enpresarial eta komertziala egin behar du, konplexu kulturalistak alde batera utziz; kulturaren kontzeptu produktibista eta merkantilistan erori gabe, hala ere. Kultur sortzailearen eta kultur hartzailearen artean, kultur merkantzia zerbituko duen banatzailea ere behar beharrezkoa da, sortzaile-ekoizle-kontsumitzaileen zirkulu kultural-ekonomikoa ixten duena. Horixe erakutsi digu, hain zuzen ere, Joseba Jakaren ereduak.

Euskal kulturaren autonomiak badu, beste alderik ere. Ere-mu autonomoa izanik eta ez mundu politikoaren edo ekonomikoaren azpisail edo kategoria hutsa, bere eragina behar du horiei buruz eta aurrez aurre. Euskal kulturgintzak bere itzala eta bere hitza behar du handitu mundu politikoaren aurrean eta bere erakarmena zabaltu mundu ekonomikoaren barruan. Izan ere, Euskal Herriko mundu politikoak benetan aintzakotzat hartuko duenean euskal kulturaren ahotsa eta mundu ekonomikoak benetan bere interesa jarriko duenean euskal kulturaren, orduan uste ahal izango dugu Euskal Herriaren eraikuntza politikoa eta ekonomikoa ere bide hobetik doazela.

SORMEN PERTSONALA, EKIMEN SOZIALA ETA POLITIKA INSTITUZIONALA

Kulturgintza sormen pertsonalean eta ekimen sozialean sustraitzen da. Euskal kulturak kultur sortzaileak behar ditu: irakasleak, artistak, idazleak, aktoreak, ikertzaileak, pentsatzaileak, musikagileak, kantariak, dantzariak... Baina kultur sortzaileak kultur hartzaileak behar ditu, kulturaren zirkuitoa osatzeko. Kulturaren adiera komunitario horrek indar are handiagoa hartzen du, gaurko euskal kulturaren egoerari eta dinamikari begira, euskara berreskuratu edo modernotua erangain Herri honen identitatea kultur proiektu kolektiboaren gain osatu eta sendotu nahi dugunean. Horregatik dute hain indar handia euskal kulturaren dinamikan ekimen sozialek, talde-lanek eta proiektu kolektiboek. Gaurko euskal kulturgintza ekimen sozial, komunitario horretan dago funtsean oinarrituta, eta ez aristokrazia kulturalen batean, non kulturgilea bere sormen indibidualistan eta bere dorre elitistan sartuta baitago. Egia esan, behar-beharrezkoa iruditzen zaigu euskal kulturgintza-aren zerbitzu-zentzu komunitarioa, kultura norberaren burua asetzeko eta nabarmentzeko soilik ulertzen duen zentzu subjektibostatik urruti, eta era berean kultur lanaren funtzionarizazio agorretik ihesi.

Baina horrek erakunde publikoek euskal kulturgintzan duten egitekoa aztertzeraz garrantzitsua. Nekez jar genezake zalantzan Euskal Herriko erakunde publikoen egiteko guztiz garrantzitsua.

tzizkoa euskal kulturari begira, horren defentsarako eta horren babeserako; baina euskal kultur dinamika sormen pertsonaletik eta ekimen sozialetik dator. Ez dugu ukatuko, ezta ere, erakunde publikoen eskubidea eta betebeharra euskal kulturako bere politika markatzen; baina horren oinarriak eta iturriak gizarte-dinamikan egon behar du. Goiko administrazio-bulegotan planifikaturiko euskal kultur gintzak ez du benetako dinamizarik piztuko, ez baldin badago etengabeko elkarrizketarik eta elkarreraginik erakunde publikoen eta mundu kulturalaren artean. Erakunde publikoen egitekoa da dinamika soziala asumitzea, indartzea eta sendotzea; horri begira joan behar du gobernuan dagoen kultur politikak funtsean. Kultur ekimen sozial ugaria bultzatzea dagokie erakunde publikoei, kultur produktiorako eta zabalkunderako bideak irekitzeko eta finantzatzeko laguntzak emanez bereziki. Politika hori definitzen euskal kulturaren munduak berak hartu behar du parte noski, horretarako sortuko dituen indar eta erakunde bitartez.

Administrazio publikoaren aldetiko kulturazko gidarismoa ukatzen badugu, aldi berean euskal kulturaren politika argia eskatzen diegu erakunde publikoei, mundu horretan diharduen jendeari zor zaion duintasunean eta horren autonomian oinarritua. Euskal kulturak erakunde publikoen subentzio-sistematik egoterik ez daukala esan ohi da. Bat gatoz, horien bidez kanalizatuko bada nagusienik ekimen sozialaren eta ekimen instituzionalaren arteko harremana, edota subentzioen sistema nagusitzeak moteldu egingo badu ekimen sozialaren dinamika. Uste dugu zuzeneko dirulaguntzak edo subentzioak beharrezkoak direla eta izango direla euskal kultur gintzan, batez ere alor berriak irekitzeko edota errentagarriak ez diren kultur jardunak laguntzeko. Horregatik, subentzioak edukitzeko eskubideari eutsi behar zaio, eta errebindikatu behar da.

Hori esan ondoren, ozenki gaineratu behar dugu, euskal kulturako ekimen sozialeko taldeek, elkarteek eta enpresek bere ekonomia propioa eratzen saiatu behar dutela, ahal duten gutxien egoteko erakunde publikoen subentzioen zain. Eta hori bezain ozenki esan behar da gainera subentzioena limosna-sistema lotsagarri bihurtu duela sarritan administrazioak,

zor zaion edozein laguntzatxo ere aitortzera behartzen duenean hartzailea, betirako administrazio publikoarekiko zordun dagoela agertu beharrean edo.

MILITANTZIA ETA PROFESIONALTASUNA

Funtzionarioaren eta indibidualismoaren aurrez aurre, militantzia da euskal kultur munduan eurrez erabiltzen den hitza. Amateurismo arinez, erdipurrika eta profesionaltasun serio eta zorrotzik gabe egindako gauzen doinua darama askorentzat horrek. Kulturgintzako militantzia, ordea, ez dago profesionaltasunaren aurka. Biak batzearen, militantzia profesionalaren, eredutzat har ditzakegu Joseba Jaka, Klaudio Harluxet, Joxemi Zumalabe, bakoitza bere alorrean eta bere erara: euskal kulturaren munduko hiru egile eta eragile apartak, hiru urteren buruan joan zaizkigunak. Bihoakie hiruei gure omenaldia militantzia efikazak formula ezberdinak aurkitzen baititu. Berrio ere esanez, kulturaren funtzionarioaren —edota indibidualismoaren— aurrez aurre dagoela funtsean militantzia, ez profesionaltasun argiaren aurka. Bihotz bero, ideia argi eta proiektu zabalari plangintza zehatza, aurrekontu hotza, lan metodikoa eta kontrol zorrotza lotzen dizkio profesionaltasunez kanalizaturiko militantziak. Gaurko euskal kulturgintzan horrelako militantzia daukagu landu beharra.

Badu beste konnotaziorik kulturako militantziak, euskalgintzan eta euskal kulturgintzan esanahi eta indar bereziak dituenak: helburuarekiko atxekimendu pertsonala eta horren zerbitzura norberaren lana eskaintzeko jarrera eskuzabala. Euskal kulturgintza ez da seguruenik negozio handiak egiteko eta irabazi oparoak lortzeko biderik egokiena; hala ere, bere mailan eskain dezake horretarako ahalbiderik ere; eta batez ere lanbide eta ogibide lasairik eskain dezake gaur egun, oparotasun e rosoan bizitzeko ez bada ere. Profesionaltasun militantez lan egiten duenak ez ditu bere orduak gutxiesten, eta bai balioztatzen, doan edo erdi doan ematen dituen horiek; era berean profesionaltasun militantez euskal kulturako enpresa edo proiektua aurrera daramanak ez ditu inola ere gutxiesten horrek ematen dituen etekin ekonomikoak —alderantziz—; baina

etekin horiek, irabazbide pribaturako erabili beharrea, berrinbertitu egiten ditu helbururako proiektu eta plan berritan. Horrelako militantzia, txalotzekoa ezezik, beharrezkoa dela uste dugu, euskal kulturagintzan. «*Lana, irabaz-asmoz baino sorke-ta eta zerbitzu-grinaz bizitzea*», definitu du idazleetako batek, Joseba Jakaren militantzia. Zorionez, era bateko edo besteko militantez beteta ikusten dugu euskal kulturaren mundua.

Horien guztien ekarpen handia aitortuz eta balioztatuz, garaia da euskal kulturako militantearen estatus sozial eta laborala errebindikatzeko. Bere militantzia eskaintzen duen langileari, edo militantzia eskatzen zaionari, baldintza ekonomiko eta laboral duinak zor zaizkio, eta bere lanerako baldintza eta tresna egokiak batez ere.

Militantziatzko lanak taldea eskatzen du, bestalde; ezinezkoa da militantziaren suari eustea, nolabait kolektiboa ez baldin bada su hori. Euskal kulturako militantzia burutsuak eta organizatuak talde-lana eskatzen du gainera —«auzo-lana», «elkarlana», «lankidetz»—. Euskal kulturagintzan ekimen eta irudimen pertsonala balioztatu eta bultzatu behar da noski (kulturagintza-ren maila guztietan: sortzean, produzitzean, banatzean, kontsumitzean); baina taldeak eratzea eta horiei eragitea benetako kultur eragintza da. Eta talde-lan militanteak partaidetza esan nahi du; diru-irabazitan hartzen ez duena, laneko eta erabakietako partaidetzan zor zaio militanteari.

Euskal kulturako militantziak militantziaren kultura, militantzia profesionala edo profesionaltasun militantea lantzea, eskatzen du. Militantziak badu zerikusirik norberak barruan daraman karisma, espiritu eta suarekin —«*Josebak piztu zuen suak eta espirituak gurekin jarraitzen baitu bizirik*», agindu zuen hizlariak omenaldikoan—. Euskal kulturaren karismatikoak behar ditugu; baina aldi berean, azpiegitura, erakunde eta enpresa sendo ugari, profesionaltasun osoz eraikiak eta kudeatuak, behar ditu euskal kulturak. Kultur egile eta eragilearen aldetik, euskal kulturako enpresa edo erakundeak behar duen arrazionaltasun profesionalarekin batera, militante-karismaren su beruari eustean dago euskal kulturaren dinamikaren eta garapenaren gakoak. Denon artean bakarrik aterako dugu aurrera.